

חסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת ויגש

זה קרב ראש בראש!

על הגישות השונות של יוסף ויהודה, בין צדק מוחלט לשפלות
ולמה דווקא גילוי החולשה של יהודה שבר את יוסף?

דברי תחנונים או יציאה לקרב?

כאשר אנו מתבוננים בפשט הפסוקים הפותחים את פרשת ויגש, אנו רואים את יהודה ניגש אל המשנה למלך במצרים כשהוא כפוף ומתחנן על נפשו של בנימין ועל חיי אביו, כפי שנאמר: "וַיֵּגֶשׂ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבֹדָה דָּבָר בְּאַזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יֵחָר אָפָה בְּעֵבֶדְךָ". בקריאה פשוטה, יהודה הוא הצד החלש והנזקק, בעוד יוסף יושב על כיסא רם ונישא, מחזיק בידו את כל הכוח והסמכות, וגורל המשפחה כולה מונח על כתפיו.

אולם, כאשר אנו לומדים את דברי חז"ל, אנו מגלים זווית שונה לחלוטין המשנה את פני המפגש הזה מקצה לקצה. חז"ל מתארים את המפגש הזה כהתנגשות בין שני ענקים וכמערכה קרבית לכל דבר. המדרש מתאר את יהודה כגיבור ורב כוח שבא להילחם עם יוסף ועם מצרים כולה, ובלשון המדרש, כך מאיים יהודה על יוסף: "אני נשבע בחיי אבי הצדיק ואתה נשבעת בחיי פרעה הרשע, אם אני אוציא חרבי מנרתיקה אמלא כל מצרים הרוגים".

ואכן, דבריו של יהודה הביאו לתוצאה המכרעת. יוסף הצדיק, שתיכנן להמשיך בניסיונותיו כלפי האחים ואולי להוביל את המהלך בדרך ארוכה יותר, אינו מצליח לעמוד מול דיבורו של יהודה. המציאות כולה משתנה ברגע אחד כאשר יוסף נשבר ומגלה את עצמו לאחיו, בניגוד מוחלט לתוכניתו המקורית, כפי שכתוב: "וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנֶּצְבִּים עָלָיו... וַיִּתֵּן אֶת קִלּוֹ בְּבִכּוֹ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי". הגילוי המהיר הזה הוא עדות ניצחת לכך שדווקא יהודה, הכריע את המערכה.

בראשות הרב יצחק גינזבורג שליט"א

מי האשם המרכזי?

כדי להבין לעומק כיצד הצליחו דברי התחנונים של יהודה לשבור את יוסף (ואת כל מצרים), וכיצד התבוננו חז"ל במפגש ביניהם, עלינו לשאול מה בעצם ניסה יהודה להשיג בדיבורו עם יוסף. קודם כל, ברור כי יהודה לא העלה על דעתו שמי שעומד מולו הוא יוסף אחיו, ולכן מטרתו לא הייתה לגרום ליוסף לחשוף את זהותו. במובן המעשי והפשוט, ליהודה הייתה מטרה אחת ברורה: לשחרר את בנימין מן השבי. בנימין נתפס כעת בעיני יוסף כגנב, ויוסף הצהיר כי בכוונתו להשאיר אותו כעבד במצרים ולהשיב את שאר האחים לאביהם בארץ כנען.

יהודה כעת מנסה לשכנע את יוסף כי האשמה האמיתית בסיטואציה שנוצרה אינה מוטלת על בנימין, אלא עליו. יהודה טוען כי הוא האשם המרכזי בכך שבנימין בכלל הגיע למצרים, כפי שהוא אומר: "כִּי עֲבָדָךָ עָרַב אֶת הַנָּעַר מֵעַם אָבִי לֵאמֹר אִם לֹא אָבִיאָנוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים". הוא מסביר ליוסף כי בנימין הוא בסך הכל נער שלא היה אמור להימצא במעמד הזה, ורק בגלל הערבות והלחץ של יהודה הוא ירד למצרים.

יתרה מכך, יהודה רומז בעדינות ליוסף כי גם לו יש חלק מסוים באשמה שנוצרה. בדבריו הוא מזכיר: "אֲדֹנָי שְׁאֵל אֶת עֲבָדְךָ לֵאמֹר הֲיֵשׁ לָכֶם אָב אוֹ אָח". יהודה בעצם טוען בפני השליט המצרי כי עצם החקירה והדרישה להביא את האח הקטן היא שיצרה את התסבוכת. הטענה המרכזית של יהודה היא שמרכז כובד האשמה מוטל עליו, ועוד חלק קטן של אשמה על יוסף, ואילו בנימין הוא לא חלק מהסיפור הזה. יהודה טוען ליוסף, אם ניקח את האשמה עלינו – יהודה כאשם המרכזי ויוסף כמי שגרם לתנאים הללו – המסקנה המתבקשת היא שבנימין אינו ראוי להיענש, ויהודה צריך לתפוס את מקומו כעבד.

מה יותר – להיות צדיק או להודות בחטא?

בדבריו אלו של יהודה, הוא מעמיד את עצמו כמנוגד לכל תכונת אישיותו של יוסף הצדיק ומגלה דרך חדשה לגמרי בעמידה לפני ה'. יוסף הצדיק מופיע לאורך כל הדרך כמי שדואג להיות המייצג הנאמן של הצדק והיושר. יוסף תמיד אומר, בלשונו ובמעשיו: אני הגון, אני בסדר, אני צדיק. וכמו שראינו כבר בבית האסורים כשאמר כי "גָּנַב גָּנַבְתִּי מֵאַרְץ הָעִבְרִים וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה בִּי שְׁמוֹ אֲתִי בָבוֹר". יוסף הוא זה שרגיש לצדק, הוא האחראי עליו, וכפי שביטא זאת מול האחים לאחר שנמצא הגביע: "מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם הֲלוֹא יִדְעֶתֶם בִּי נַחֵשׁ יִנְחֹשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כְּמֹנִי". באמירה זו הוא למעשה טוען שהוא יודע לזהות בדיוק היכן נמצא העוול והיכן נעדר הצדק.

אם נעמיק בכך יותר, נראה כי פרעה מייצג את המציאות הממשית והיציבה לכשעצמה, ואילו יוסף הצדיק הוא המייצג של השקלול והדאגה לכך שהמציאות הזו תתנהל מתוך צדק ויושר. יוסף מסמל את היציבות של הצדק; הוא מביט על העולם מלמעלה ומנהל אותו כפי שנכון לנהלו. בעוד שפרעה אינו קשור לה' ומייצג את חומר המציאות בלבד, יוסף פועל מתוך יראת שמיים ותמיד מזכיר שם שמיים, ומתוך כך הוא דואג לשלמות המציאות ולצדק.

מול המבנה המרשים הזה של יוסף, פרעה ומצרים כולה, עומד יהודה ומציב אלטרנטיבה שונה בתכלית. יהודה טוען שהעיקר אינו הדאגה לצדק של המציאות, אלא שימת הלב לחולשות האנושיות, לדברים הלא טובים שהאדם עושה, והיכולת להודות בהם. יהודה מרוכז בכך שהוא "לא בסדר" ובכך שהוא אשם. מבחינתו, גם אם ניתן היה להטיל את האשמה על אחרים, המוקד הוא באשמה העצמית ובהודאה בחטא.

התכונה המופלאה הזו של יהודה היא שמסוגלת לשבור את כל חומות מצרים. מצרים, כשיטה וכמלכות, אינה נותנת לגיטימציה לחולשה האנושית; היא בנויה על יציבות המציאות ועל כוחו של הצדק התקיף. כאשר אדם מחליט שהוא אינו "צדיק" ואינו "צודק", אלא אשם המודה בחטאו, הוא מערער לגמרי את אשיות התפיסה המצרית ואת התפיסה של יוסף הצדיק.

יהודה מנצח את הצדק והצדיקות של יוסף משום שהוא טוען שדווקא מהמקום של החולשה וההודאה הוא עומד לפני ה' בביטול גדול יותר. ההבדל ניכר גם בלשון שבה הם משתמשים: בעוד יוסף אומר "אֶת הָאֱלֹקִים אֲנִי יָרָא" – אמירה שבה הוא מייחס את מעלת היראה לעצמו – יהודה אומר "הָאֱלֹקִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ". מתוך עמידתו הכנה והודאתו בחטא, יהודה שם את הקדוש ברוך הוא לגמרי במרכז המציאות. הוא מצליח להראות כיצד דרך חיים של הודאה בחולשה ולקיחת אשמה מנכיחה את ה' ומגלה אותו בעולם הרבה יותר מאשר דרך החיים של דאגה כללית לצדק.

והיו לאחדים בידך

אמנם, חשוב להדגיש כי המציאות המתוקנת היא כאשר המתח המפרה בין יהודה ליוסף מלווה את עם ישראל לאורך כל הדורות, שכן ללא יוסף, גם דרכו של יהודה אינה יכולה לבטא עמידה שלמה לפני ה'. אם נאמץ רק את דרכו של יהודה, המבוססת על הודאה בחטא ושפלות רוח, ללא הנוכחות של יוסף המייצג את השאיפה לצדק ולצדיקות מתוך יראת שמיים, אנו עלולים להגיע למדרון חלקלק. ללא הרצון להיות "צדיק" ולהיזהר מהחטא, אדם עלול לחשוב בטעות כי אין פגם בעצם הנפילה, כל עוד הוא מודה בהיותו חוטא. כאן נכנס תפקידו של יוסף הצדיק, שמציב בפנינו את חשיבות הצדיקות והשמירה על הצדק.

האיחוד המיוחל הזה מופיע בנבואת ההפטרה שאנו קוראים בשבת זו, שם מְצִיָּה הנביא יחזקאל לקחת שני עצים, אחד ליהודה ואחד ליוסף, ולקרב אותם זה אל זה עד שיהיו

לאחדים. וכך מתואר בנביא: "וְאַתָּה בֶן אָדָם קַח לָךְ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לַיהוּדָה וּלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו, וְקִרְב אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לָךְ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לְאַחָדִים בְּיָדְךָ". רק כאשר שני הכוחות הללו מתמזגים, כשיהודה מביא את ההודאה והשפלות ויוסף מביא את הצדיקות והיציבות, העמידה של עם ישראל לפני ה' הופכת לשלמה באמת.

ומלך אחד יהיה לכולם

על אף האחדות בין יוסף ליהודה, ההפטרה מדגישה כי בסופו של תהליך יהודה הוא זה שמחזיק בשרביט המלוכה. הכתוב אומר: "וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לְשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחָצוּ עוֹד לְשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד" (יחזקאל ל"ז, כ"ב). כפי שראינו בפרשה, יהודה מצליח לחדור מבעד לשריון הצדק של יוסף ולגבור על עמידתו האיתנה, וכך גם לעתיד לבוא דרכו של יהודה היא זו שתוביל. אך המלוכה של יהודה היא ייחודית, שכן היא נובעת מתוך שפלות. מתוך אותה הכרה בחולשתו, יהודה תמיד יוקיר ויעריך את דרכו של יוסף הצדיק. יהודה רואה ביוסף דמות נעלה וצדיקה ממנו, שהרי הוא עצמו מגדיר את קיומו מתוך ההודאה בחולשתו. לכן, גם כאשר מלכות יהודה מתבססת, היא אינה מוחקת את דרכו של יוסף אלא שומרת עליה כנכס יקר, המאפשר לעם ישראל לעמוד לפני בוראו בשני המישורים גם יחד – מתוך השפלות הכנה של יהודה ומתוך הצדיקות המאירה של יוסף.

שבת שלום!

בית המדרש 'עוד יוסף חי'

